

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 631.11:657.212(477.73)

Потриваєва Н.В.,
д.е.н., доцент
Жорняк М.І.

Миколаївський національний аграрний університет

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Potrivyayeva N.V.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof.
Zhorniak M.I.

Mykolayiv State Agrarian University

THEORETICAL ASPECTS FOR DETERMINING RECEIVABLES AT THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. Дебіторська заборгованість стосується всіх аспектів фінансово-господарської діяльності підприємства, оскільки має негативний вплив на фінансовий стан підприємства. Найбільш складна проблема проявляється в тому, що підприємства не здійснюють своєчасні платежі один одному за товари, роботи й послуги. У зв'язку з цим для сільськогосподарських підприємств усе більшої актуальності набуває проблема організації ефективної системи обліку розрахунків і надійної системи внутрішнього контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку теорії та практики бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості присвячено низку праць вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, а саме: В. Белозерцева, І. Білика, Ф. Бутинця, С. Голова, О. Гудзя, Г. Кірейцева, О. Лищенко, Т. Момота, Зві Боді і Роберта К. Мертона, Г. Павлової, О. Чернецької, Н. Хруща та інших.

Враховуючи проведені дослідження, необхідним є уточнення теоретичних положень дебіторської заборгованості в умовах діяльності сільськогосподарських підприємств.

Постановка завдання. Метою дослідження є уточнення поняття «дебіторська заборгованість» задля подальшого його використання при розробленні стратегії управління та для обґрунтування вигоди від надання товарного кредиту з відстрочкою платежу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні в період глобальних змін в різних сферах діяльності суспільства питання дебіторської заборгованості є досить актуальним, адже фінансовий стан будь-якого підприємства значною мірою залежить саме від наявності та ефективного управління цим видом заборгованості.

Різні вчені – як вітчизняні, так і зарубіжні, дещо по-різному трактують поняття дебіторської заборгованості.

Так, Бутинець Ф.Ф. визначає дебіторську заборгованість як елемент оборотного капіталу, одночасно визнаючи її як суму боргів, що належать підприємству від юридичних або фізичних осіб [1]. Гудзь О.Є. вважає, що дебіторська заборгованість є боргами покупців, на основі яких формується виручка від продажу [2]. На погляд Павлової Г.Є. та Чернецької О.В., дебіторська заборгованість є сумою заборгованості дебіторів (боржників) сільськогосподарських підприємств на певну дату [3]. Схожим є визначення відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10, де чітко зазначено, що дебіторська заборгованість є сумою заборгованості дебіторів підприємству на певну дату [4].

Голов С.Ф. пояснює визначення дебіторської заборгованості як фінансовий актив, що є контрактним правом однієї сторони отримати гроші й узгоджується з відповідним зобов'язанням сплати іншої сторони [5]. Як вважає Лищенко О.Г., до дебіторської заборгованості належать фінансові активи, які є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства [6]. Разом з тим, Момот Т. дає визначення дебіторської заборгованості як безвідсоткової позики контрагентам [7]. Слід додати, що, за ствердженням Белозерцева В.С., дебіторська заборгованість є грошовим вираженням результату вимушеної або заздалегідь запланованої господарсько-економічної операції кредитного характеру з контрагентами (юридичними або фізичними особами), що мала місце

у минулому та борг за неї може бути достовірно визначений, узгоджений з контрагентом та сплачений підприємству у майбутньому, а в поточний момент відображений у балансі підприємства як актив [8].

В продовження теоретичних основ визначення дебіторської заборгованості є доцільним навести думку Кірейцева Г.Г., який вважав досліджувану заборгованість складовою оборотного капіталу, яка є комплексом вимог до фізичних чи юридичних осіб щодо оплати товарів, продукції, послуг [9].

Цікавим є підхід до тлумачення дебіторської заборгованості у закордонних авторів. Професори Гарвардського університету Зві Боді та Роберт Мертон визначають дебіторську заборгованість як рахунки до отримання, зазначаючи, що це та сума, яку покупці продукції повинні виплатити корпорації (підприємству) [10].

Західні економісти часто застосовують поняття «кредитна політика» та «політика управління дебіторською заборгованістю» як цілісну категорію. Так наприклад, Дж. Ван Хорн взагалі розглядає дебіторську заборгованість як кількісний результат, що виникає у результаті реалізації кредитної політики підприємства [11].

Таким чином, вивчення наукових підходів до трактування дебіторської заборгованості виявило низку аспектів, які потребують уточнення, а саме вузьке змістовне спрямування та відсутність комплексного підходу під час визначення зазначеного поняття. Насамкінець, поняття дебіторської заборгованості більш повно, точно і змістовно, на наш погляд, розтлумачено Хрущ Н.А. та Білик І.А., які вважають дебіторську заборгованість вартісним вираженням боргових зобов'язань на користь підприємству від фізичних, юридичних осіб та інших суб'єктів господарських відносин, що виникли у минулому внаслідок господарсько-економічних стосунків між ними та підприємством, складають активи підприємства на визначену дату в поточний момент часу та обумовлюють необхідність сплати підприємству у майбутньому [12].

Отже, узагальнюючи та аналізуючи вище викладені думки науковців щодо визначення дебіторської заборгованості, можемо висловити і власне розуміння. Дебіторською заборгованістю вважається певна сума коштів, яку фізична або юридична особа заборгувала іншому суб'єкту господарювання за передані їм раніше продукцію, товари, виконану роботу чи надані послуги.

У зв'язку з переходом на міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) все більшого розповсюдження у вітчизняній економічній літературі одержує точка зору, відповідно до якої дебіторську заборгованість варто вважати фінансовим інструментом. Фінансовий інструмент представляє собою будь-який договір, у результаті якого одночасно виникають фінансовий актив в одній компанії й фінансове зобов'язання або пайовий інструмент – в іншій. Фінансові інструменти включають, зокрема, такі базисні інструменти, як дебіторська й кредиторська заборгованості. Дебіторська заборгованість покупців за відвантажені товари відповідно до МСФЗ є фінансовим інструментом у вигляді грошового фінансового активу [13].

Основні принципи визнання й оцінки дебіторської заборгованості викладені в IAS 32 «Фінансові інструменти: розкриття й надання інформації», IFRS 7 «Фінансові інструменти – розкриття інформації» і в IAS 39 «Фінансові інструменти: визнання й оцінка», а також в IAS 18 «Виручка» [13]. Оскільки дебіторська заборгованість є активом, то на неї поширюються два основних принципи підготовки та подання фінансової звітності відповідно до МСФЗ 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи»: існує ймовірність того, що майбутня економічна вигода буде отримана; існує можливість реальної та достовірної оцінки вартості активу [13].

Будь-яке підприємство в структурі своїх активів має дебіторську заборгованість, яка зазвичай займає досить питому вагу. Бажання мати значні обсяги реалізації змушує керівників підприємств погоджуватись на надання комерційного кредиту, цінових знижок, створювати більш сприятливі для покупців та замовників умови для купівлі продукції. Проте така стратегія, на нашу думку, може мати й досить негативний вплив – неконтрольоване зростання дебіторської заборгованості та зниження ліквідності підприємства, а згодом й платоспроможності підприємства.

Комерційний кредит для підприємств має переваги в порівнянні з іншими джерелами формування позикових ресурсів, а саме: взаємозв'язок з обсягом господарської діяльності й уникнення інших форм залучення коштів; відсутність застави та жорстких вимог до показників фінансового стану підприємства, скорочення фінансового циклу, більш простий механізм оформлення в порівнянні з іншими видами кредиту.

Для підприємства доцільним є надання товарного кредиту тільки тоді, коли вигода від продажу з відстрочкою платежу буде як мінімум не менше витрат на такий кредит. Тому пропонуємо модель розрахунку прибутку від послаблення нормативів кредитоспроможності з умовними показниками (табл. 1).

Очевидно, що у даному випадку підприємство отримує від послаблення нормативів кредитоспроможності додатковий прибуток у розмірі 150 тис. грн. У той же час сума прибутку, яка необхідна для покриття витрат, пов'язаних із зростанням дебіторської заборгованості, складає 24 тис. грн. Отже, оптимальним варіантом буде подальше розширення комерційного кредиту, що надається сільськогосподарськими підприємствами своїм покупцям.

Таблиця 1

Розрахунок прибутку від послаблення нормативів кредиторської заборгованості

Зміна нормативів кредиторської заборгованості		
Показник	Значення	Розрахункові дані
Ціна одиниці продукції, грн	15	
- граничний прибуток	3	
- змінні витрати до оподаткування	12	(15-3)
Продаж у кредит (річний), тис. грн	3000	
Період інкасації (збільшено до), міс.	2	
Очікуване зростання реалізації, %	25	(або 3000-25%=750), тис. грн
Зростання витрат, %	30	(від зростання дебіторської заборгованості)
Оборот дебіторської заборгованості, рази	6	12 міс./2 міс.
Додаткова дебіторська заборгованість тис. грн	125	(750/6)
Додаткові витрати, пов'язані зі зростанням дебіторської заборгованості, тис. грн	120	(1,2 грн з кожної гривні обсягів продажу) 150 тис. грн=120
Прибуток від збільшення реалізації, тис. грн	150	((Згрн×750×1000/15)/1000)
Прибуток, необхідний для покриття витрат на зростання дебіторської заборгованості, тис. грн	24	(3/1000×80)

Джерело: побудовано авторами з використанням [14]

Тож дебіторська заборгованість може мати такі позитивні сторони, як привабливість та конкурентоспроможність продукції. Разом з тим доцільним є врахування факторів, які можуть стати загрозою нормального функціонування підприємства при реалізації продукції та наданні послуг:

- якісний відбір контрагентів (яким можна надавати товарний кредит, а яким не слід);
- термін та умови надання товарного кредиту (зادля запобігання його перетворенню у сумнівну або безнадійну дебіторську заборгованість для підприємства);
- порядок вилучення дебіторської заборгованості.

Отже, для досягнення оптимальної величини дебіторської заборгованості та забезпечення своєчасного її погашення повинна розроблятися та регулярно переглядатися кредитна політика підприємства. Але, на жаль, керівники підприємств не завжди приділяють цьому питанню значної уваги, і навіть не всі керівники створюють кредитну політику на підприємстві, тому й мають негативні наслідки.

Як би добре не була розроблена кредитна політика, без контролю її виконання марно чекати помітного ефекту. Тому кредитний процес повинен бути суворо регламентованим, а прогнозування та моніторинг платоспроможності клієнтів повинні стати безперервною дією. Автоматизація процесу обліку та вилучення дебіторської заборгованості, а також впровадження єдиної бази даних по всьому підприємству значно спростить розгляд кредитної історії контрагентів. В електронній карті клієнта повинні бути відображені кредитні ліміти, встановлені терміни надання кредиту, платіжна дисципліна тощо. Програму можна налаштувати так, щоб при перевищенні ліміту або наявності прострочення по оплаті контрагент автоматично потрапляв до чорного списку, а відвантаження продукції такому покупцеві призупинялося до вирішення проблем з оплатою рахунків.

Висновки з даного дослідження. Результатом проведення даного дослідження є ґрунтовний аналіз сутності поняття «дебіторська заборгованість». Дебіторською заборгованістю слід вважати вартісне вираження боргових зобов'язань на користь підприємству від фізичних, юридичних осіб та інших суб'єктів господарських відносин, що виникли у минулому внаслідок господарсько-економічних стосунків між ними та підприємством. Для підприємства доцільним буде надання товарного кредиту тільки тоді, коли вигода від продажу з відстрочкою платежу буде як мінімум не менше витрат на такий кредит.

Література

1. Бутинець Т.А. Бухгалтерський облік : навч. посібник для студентів вузів / Т.А. Бутинець, Л.В. Чижевська, С.Л. Береза ; за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир, ЖІТІ, 2000. – 672 с.
2. Гудзь О.Є. Вплив дебіторської та кредиторської заборгованості на забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств / О.Є. Гудзь // Вісн. Харк. нац. техн. ун-ту сільського господарства: Економічні науки. – Х. : ХНТУСГ, 2007. – Вип. 49. – С. 120–129.
3. Податковий кодекс України // Все про бухгалтерський облік. – 2012. – №17–18. – 386 с.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затверджений наказом Міністерства фінансів України від 08.10.1999 р. № 237 (зі змінами та доповненнями) // Все про бухгалтерський облік. – 2012. – № 8–9. – С. 57–60.
5. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарії : практ. посіб. / С.Ф. Голов, В.М. Костюшенко. – К. : Лібра, 2001. – 670 с.

6. Лищенко О.Г. Аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством / О.Г. Лищенко, Г.М. Бескота // Держава і регіони: журнал. — Запоріжжя: Гуманіст. Ун-т «Запоріз. ін-т держ. та муніцип. упр.», 2009. — №1. — С. 114–117.
7. Момот Т. Управление дебиторской задолженностью предприятия / Т. Момот // Бизнес-информ. — 2003. — № 11–12. — С. 97–99.
8. Белозерцев В. Щодо товарного кредиту та дебіторської заборгованості на підприємстві / В. Белозерцев // Економіст. — 2008. — № 5. — С. 58-61.
9. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент / Г.Г. Кірейцев. — К. : ЦУЛ, 2002. — 469 с.
10. Боді Зві. Фінанси : пер. с англ. : навч. посіб. / Зві Боді, Роберт Мертон. — М. : Видавничий дім «Вільямс», 2000. — 592 с.
11. Бланк И.А. Финансовый менеджмент / И.А. Бланк. — 2-е изд., перераб. и доп. — К. : Эльга, Ника - центр, 2004. — 656 с.
12. Хрущ Н.А. Проблеми управління дебіторською заборгованістю підприємства в сучасних інтеграційних процесах України / Н.Хрущ, І.Білик // Економічний аналіз. — 2008. — № 3(19). — С. 247–250.
13. МСФЗ 7 (IFRS) «Фінансові інструменти: розкриття інформації» // Міжнародні стандарти фінансової звітності / Перекл. з англ. за ред. С.Ф. Голова. — К. : ФПБАУ, 2005 (зі змінами та доповненнями). — II частина. — 1232 с.
14. Верланов Ю.Ю. Фінансовий менеджмент : навчально-методичний посібник / Ю.Ю. Верланов. — Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. — 344 с.

References

1. Butynets, T.A., Chyzhevskaya, L.V., Bereza, S.L. (2000), *Bukhhalterskyi oblik* [Accounting], tutorial, ZHITI, Zhytomyr, Ukraine, 672 p.
2. Hudz, O.Ye. (2007), "Influence of receivables and payables at ensuring the financial resources of agricultural enterprises", *Visn. Khark. nats. tekhn. un-tu silskoho hospodarstva: Ekonomichni nauky*, Issue 49, pp. 120–129.
3. "Tax Code of Ukraine" (2012), *Vse pro bukhhalterskyi oblik*, no. 17-18, 386 p.
4. Position (Standard) of accounting 10 «Receivables», approved by the Ministry of Finance of Ukraine of 08.10.1999 p. № 237 (as amended) (2012), *Vse pro bukhhalterskyi oblik*, no. 8-9, pp. 57-60.
5. Holov, S.F. and Kostiusenko, V.M. (2001), *Bukhhalterskyi oblik za mizhnarodnyimi standartamy: pryklady ta komentari* [Accounting by international standards, examples and comments], Libra, Kyiv, Ukraine, 670 p.
6. Lyschenko, O.H. and Beskota, H.M. (2009), "Analysis of accounts receivable in enterprise management system", *Derzhava i rehiony*, no.1, pp. 114-117.
7. Momot, T. (2003), "Receivables management of enterprise", *Biznes-inform*, no.11-12, pp. 97-99.
8. Bielozertsev, V. (2009), "As regards of commodity credit and receivables in the enterprise", *Ekonomist*, no. 11, pp. 23-28.
9. Kireitsev, H.H. (2002), *Finansovyi menedzhment* [Financial Management], TSUL, Kyiv, Ukraine, 469 p.
10. Bodie Zvi, Merton, Robert C. (2000), *Finansy* [Finance], tutorial, Vydavnychy dim «Vilyams», Moscow, Russia, 592 p.
11. Blank, I.A. (2004), *Finansovyi menedzhment* [Financial management], Elga, Nika - tsentr, Kyiv, Ukraine, 656 p.
12. Khrushch, N. and Bilyk, I. (2008), "Problems accounts receivable management of enterprise in the modern integration processes Ukraine", *Ekonomichniy analiz*, no. 3 (19), pp. 247–250.
13. IFRS 7 «Financial Instruments: Disclosures of information" (2005), International Standards of Financial Reporting, trans. from eng. ed. S.F. Holova, FPBAU, Kyiv, Ukraine, Part II, 1232 p.
14. Verlanov, Yu.Yu. (2006), *Finansovyi menedzhment* [Financial Management], Vyd-vo MDHU im. Petra Mohyly, Mykolaiv, Ukraine, 344 p.